

Поширення рисі в українських Східних Карпатах

Павло Хоєцький

Національний лісотехнічний університет України (Львів, Україна)
Email: hpb@ua.fm, orcid: 0000-0001-9726-953X

КHOYETSKYY, P. Distribution of the lynx in the Ukrainian Eastern Carpathians. — Historically, as a result of human activity and habitat transformation, the abundance and distribution range of the lynx in the Ukrainian Eastern Carpathians have declined significantly. In Europe, the species disappeared from all densely populated areas yet in the mid-19th century, whereas in Ukraine during this period the lynx was found in lowland forests of both Transcarpathia and Cis-carpathia. The significant numbers of hunted lynxes indicate the notable size of the species' population in the 19th century. The lynx population reached its peak in the region in the 1970s, when it comprised up to 700 individuals. In the following decades the lynx became rare due to the reduction of food resources, habitat degradation caused by intensive forest exploitation and rejuvenation accompanied with a significant recreational pressure, as well as the construction of a road network and widespread poaching (especially in the 1990s). In the early 21st century, the distribution range of the lynx decreased by 3–4 times compared to the 19th century. The species' current range is disjunctive and covers habitats with mature mixed and coniferous forests.

Вступ

Рись (*Lynx lynx* L.) — представник лісової голарктичної фауни. У доісторичні часи вона була поширена майже по всій лісовій зоні північної півкулі. Згідно з дослідженнями, цей хижак заселяє територію України з часів неоліту (близько 4500 р. до н.е.). Вкопні рештки знайдені в археологічних пам'ятках палеоліту (Полтавська, Чернігівська обл.), неоліту (Дніпропетровська обл.) та трипільських поселеннях в Кропивницькій обл. [Сокур 1961].

В історичний період внаслідок діяльності людини та змін середовища чисельність і ареал рисі істотно зменшилися. У Європі вона зникла з густонаселених територій у XIX ст. [Okarma & Tomek 2008]. Упродовж XVIII–XIX ст. в Україні внаслідок збільшення чисельності населення, мережі автодоріг і залізниць, ареал виду значно скоротився. Рись зазвичай уникає відкритих ландшафтів, надає перевагу територіям із значною лісистістю, мінімальним чинником турбування, тому аборигенна популяція хижака збереглася у лісистих районах України — в Карпатах і на Поліссі [Хоєцький 2002].

Мета роботи — проаналізувати поширення рисі (*Lynx lynx* L.) у Східних Карпатах (у межах України) в XIX–XXI ст.

Матеріали та методи

Зміни ареалу рисі, її поширення у Східних Карпатах автор аналізував на основі наявних публікацій [Шнаревич 1959; Сокур 1961; Турянин, 1988; Гунчак 2000; Луцак *et al.* 2006]. Опрацьовано також публікації в журналі «Łowies» за період 1879–1939 рр. щодо поширення, добування хижаків в Карпатах. Проаналізовано ареал рисі у Карпатах з XIX до початку XXI ст. Основну увагу приділено поширенню рисі у гірських районах Галичини, тобто у південній частині Львівської та Івано-Франківської обл.

Для аналізу популяції рисі із середини XX ст. до початку XXI ст. використано статистичні матеріали обліків мисливських звірів Державного комітету статистики, Державної агенції лісів України, дані з літератури [Турянин 1966; Татарinov 1973; Гунчак *et al.* 2006; Довганич 2006].

Обговорення

До середини XIX ст. рись заселяла дубові ліси Закарпатської низовини, траплялася у рівнинних лісостанах Прикарпаття та Буковини. Зокрема, у 1878 р. у Прикарпатті у лісовому масиві між селами Лісовичі (Львівська обл.) і Рахиня (Івано-Франківська обл.) добуто стару самку. Про поширення хижаків у рівнинних лісах Прикарпаття свідчили також експонати у музеї ім. Дідушицького у Львові. Тут знаходився екземпляр добутий у грудні 1880 р. біля с. Рахиня. Іншу особину добуто у січні 1882 р. біля села Стажава, яке знаходиться у межах сучасної Польщі, біля кордону з Україною.

Про чисельність популяції свідчать обсяги добування хижаків у другій половині XIX ст. Зокрема, у 1881 р., згідно зі статистичними матеріалами Міністерства сільського господарства Австро-Угорської імперії, у гірських районах Галичини добуто 50 рисей, що становило близько 77 % від загальної чисельності цього виду в угіддях Цислейтанії (територія імперії без Угорщини). У 1882 р. на території гмін Галичини у приватних угіддях, які не входили до складу державних, добуто 16 голів, а в державних лісах Калуша та Добромила — 4 рисі.

У 1886 р. Намісництво Галичини (адміністративний орган у 1849–1918 роках) представило Міністерству рільництва у Відні інформацію про добування дичини. Із шкідливих тварин упродовж року було добуто 32 рисі, 9 ведмедів, 111 вовків, понад 6,4 тис. лисиць, понад 800 куниць, близько 390 тхорів та інших хижаків. З 1878 по 1887 рр. у камеральних лісах Галичини добуто 57 хижаків, тобто щорічно — 6 голів, зокрема у межах сучасних Українських Карпат було добуто 40 особин. Загалом, упродовж 1884–1886 рр. у Галичині було добуто 75 рисей. В останнє десятиліття XIX ст. у Східних Карпатах добування становило понад 300 хижаків (рис. 1). Інтенсивному добуванню рисі сприяло віднесення хижаків до шкідливих тварин відповідно до закону Австро-Угорської імперії від 1897 р.

Значний відстріл звіра призвів до зменшення території поширення та чисельності популяції виду в Карпатах. У деяких гірських районах, зокрема на Сколівщині, хижак траплявся рідко. Однак, навіть у 1930-х роках, згідно з публікаціями [Marchlewski 1938], рись у Східних Карпатах, у порівнянні з Татрами, траплялася частіше. На початку 1930-х років у державних лісах зареєстровано незначне збільшення погोलів'я хижака (рис. 2).

З 1930 по 1934 рр. чисельність збільшилась на 25 голів, а середньорічний приріст становив 16 %. Загальна площа мисливських угідь державної дирекції лісів гірських надлісництв становила понад 196,0 тис. га. Зареєстровано нерівномірне поширення хижака. У 1932 р. найбільшою щільністю виду характеризувалися мисливські угіддя Гриняви і Яворова Косівського повіту (табл. 1). Загальна чисельність рисі в угіддях надлісництв становила 66 голів, а загалом у Східних Карпатах — 80 хижаків. Причина відтворення популяції полягала у збільшенні кормових ресурсів і заборони полювання хижака. У межах мисливських угідь державної дирекції лісів у цей період обліковано 1,3 тис. оленів (загалом у Східних Карпатах — 3,6 тис.), понад 470 диких свиней, понад 700 глухар і 180 тетеруків, 5,6 тис. рябчиків.

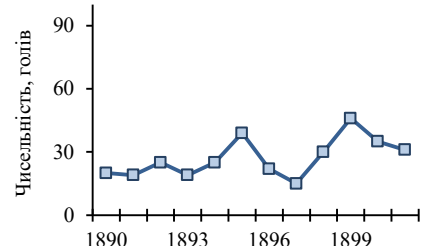

Рис. 1. Добування рисі у Галичині (за даними публікацій в журналі «Łowiec» № 4 за 1900 р., та № 13 за 1903 р.).

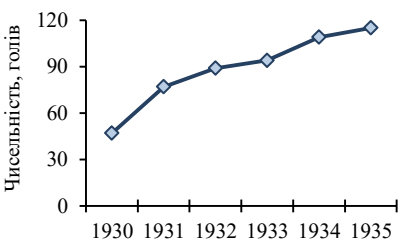

Рис. 2. Чисельність рисі у державних лісах Східних Карпатах (за даними публікації журналу Echa leśne № 35 за 1935 р.).

Таблиця 1. Поширення та чисельність рисі у мисливських угіддях гірських надлісництв Східних Карпат

Надлісництво	Площа, га	Чисельність, голів	Щільність, голів на 1 тис. га
Поляниця	9878	2	0,2
Мізунь-Солотвинський, Церківна	25602	2	0,08
Суходіл, Лоп'янка	19697	9	0,5
Ясень	15706	5	0,3
Надвірна, Зелена, Рафайлів (Бистриця)	45400	3	0,07
Делятин	52253	8	0,15
Гринява, Яворів	27467	37	1,3
Всього	196003	66	0,3

Після Другої світової війни чисельність рисі у Східних Карпатах була незначною, що зумовлено військовими діями, зменшенням кормових ресурсів хижаків, а також площею глухих, не порушених людиною ділянок лісу та ін. [Турянин 1966]. Істотною причиною зменшення ареалу виду було добування. Зокрема, до 1954 р. рись постійно траплялася в угіддях біля с. Люта. Після відстрілу у 1953–1954 рр. шести особин, у наступні роки тут хижаків не зареєстровано. Загалом з 1946 по 1963 рр. у Закарпатській обл. щорічно добували до двох рисей, а в угіддях Львівської та Закарпатської областей — 2–4 хижаків. У 1960-х роках у Східних Карпатах траплялися 70–85 рисей, зокрема у Закарпатській області зареєстровано 35 особин, а у Львівській та Івано-Франківській — близько 50 [Турянин 1966].

У 1960-х рр. рись у Чернівецькій обл. траплялася у гірських хвойних і змішаних лісах у межах Путільського, Вижницького, Глибоцького районів [Шнаревич 1959]. У 90-х роках ХХ ст. у гірських лісах Буковини поширення хижаків було нерівномірне. На ареал виду вплинула наявність старовікових лісів і чисельністю основної жертви хижаків — сарни. Біотоп існування основного поголів'я знаходились у лісах на висоті понад 600 м за відсутності рубок, а також на території, яка прилягала до державного кордону [Ткачук 2006]. Тому в угіддях Стороженецького лісового господарства реєстрували лише заходи окремих особин.

Загалом, у 1970–1980-х роках рись траплялася у Східних Карпатах переважно у старих і перестійних лісах з наявністю буреломів, вітровалів, вивернутих з кореннями дерев. Такі ділянки лісів зазвичай важкодоступні, їх рідко відвідує населення. Хижак є антропофобом, тобто рись заселяє і розмножується лише у своїх природних біотопах, незмінних або мало змінених діяльністю людиною [Гулай 2006]. Вона надає перевагу змішаним буково-ялиновим лісам, але внаслідок зменшення площі старих і перестійних лісів, змушена заселяти інші типи лісів. Поширення її реєстрували до верхнього лісового поясу — до 1000–1600 м [Турянин 1988].

У 1970-х рр. щільність хижаків у верхньому поясі Східних Карпат становила 0,55 голів на 1000 га [Керечун 1975]. У цей період поголів'я рисі досягнуло максимальної чисельності і, згідно зі статистичними даними, становило 700 голів. У наступні десятиліття внаслідок зменшення кормових ресурсів, деградації біотопів існування в результаті інтенсивної експлуатації та омоложення лісів і значного рекреаційного навантаження на них, прокладання мережі доріг, поширення браконьєрства (особливо у 1990-х рр.) рись стала рідкісною твариною. За період 1976–2000 рр. чисельність популяції хижаків зменшилась на 55 %, зменшився ареал виду.

В угіддях Чернівецької, Івано-Франківської, Закарпатської обл. поголів'я виду зменшилася на 60–64%, в угіддях Львівської обл. — на 25 %. В 1994 р. вид внесено у Червону книгу України. На початку ХХІ ст. чисельність популяції майже не змінюється і становить у межах 300 голів.

Висновки

На початку XXI ст., у порівнянні з XIX ст., ареал рисі у Східних Карпатах зменшився у 3–4 рази. У XIX ст. хижак траплявся у рівнинних лісах Закарпаття і Прикарпаття.

Внаслідок вирубки старовікових лісостанів, браконьєрського відстрілу, зменшення кормових ресурсів рисі, її ареал істотно скоротився упродовж останніх 200 років.

У XX ст. поширення рисі у Карпатах приурочене до стиглих та перестійних лісів з наявністю буреломів, вітровалів і з мінімальним чинником турбування. Сучасні біотопи існування виду — змішані та хвойні старовікові лісостани, а поширення характеризується диз'юнктивністю.

Література

- Довганич, Я. О. 2006. Роль заповідних територій у збереженні великих хижих ссавців Карпат. *В кн.: Збереження та відтворення біорізноманіття Горган. Матеріали конференції*. Надвірна, 66–69.
- Гулай, В. 2006. Класифікація тварин за рівнем їх адаптованості до антропогенної трансформації середовища. *В кн.: Фауна в антропогенному середовищі*. Луганськ, 14–17. (Серія: Праці Теріологічної Школи; вип. 8). [URL](#)
- Гунчак, М. С., М. М. Лушак, І. В. Делеган. 2006. Закономірності поширення і динаміка зміни чисельності рисі в Карпатах. *В кн.: Збереження та відтворення біорізноманіття Горган. Матеріали конференції*. Надвірна, 51–54.
- Керечун, С. Ф. 1975. Влияние хищников на карпатскую популяцию копытных. *В кн.: Копытные фауны СССР. Экология, морфология, использование и охрана*. Наука, Москва, 197–198.
- Гунчак, М. С. 2000. Стан популяцій диких копитних тварин у Карпатах. *В кн.: Великі ссавці Карпат. Матеріали конференції*. Сіверсія, Івано-Франківськ, 7–11.
- Лушак, М. М., І. В., Делеган, М. С., Гунчак. 2006. Рись звичайна (*Lynx lynx* L.) у Карпатах. *Науковий вісник НЛТУ України*, **16** (7): 57–62. [URL](#)
- Сокур, І. Т. 1961. *Історичні зміни та використання фауни ссавців України*. Вид-во АН УРСР, Київ, 1–86.
- Татаринов, К. А. 1973. *Фауна хребетних заходу України. Екологія, значення, охорона*. Вид-во Львівського ун-ту, Львів, 1–255.
- Ткачук, Юрий. 2006. Современное состояние популяции рыси (*Lynx lynx* L.) на Буковине и ее зависимость от влияния антропогенного фактора. *В кн.: Фауна в антропогенному середовищі*. Луганськ, 100–105. (Серія: Праці Теріологічної Школи; вип. 8). [URL](#)
- Турунин, И. И. 1988. Кошачьи Украинских Карпат. *Изученность териофауны Украины, ее рациональное использование и охрана. Сб. научных трудов*. Наукова думка, Киев, 91–95.
- Турунин, И. И. 1966. Рись в Украинских Карпатах. *Охота и охотничье хозяйство*, **7**: 15.
- Хосецкий, П. 2002. До характеристики мисливських звірів Рівненської області. *Науковий вісник НЛТУ України*, **12** (4): 54–58. [URL](#)
- Шнаревич, И. Д. 1959. Млекопитающие Советской Буковины. *В кн.: Животный мир Советской Буковины*. Изд-во Черновицкого гос. ун-та, 5–65.
- Marchlewski, J. 1938. *Zwierzęta ginące i ich ochrona*. Książnica-Atlas, Lwów-Warszawa, 1–52.
- Okarma, H., A. Tomek. 2008. *Łowiectwo*. Wydawnictwo Edukacyjno-Naukowe H₂O, Kraków, 1–503.

Резюме

Хоєцький, П. Поширення рисі у Східних Карпатах (у межах України). — В історичний період внаслідок діяльності людини та зміни середовища існування, чисельність і ареал рисі істотно скоротився. У Європі вона зникла із всіх густонаселених територій вже у половині XIX ст., а в Україні у цей період хижак траплявся у рівнинних лісах Закарпаття і Прикарпаття. Про чисельність популяції виду у XIX ст. свідчать значні обсяги добування хижаків. Найбільшої чисельності погोलів'я рисі досягнуло у 1970-х рр. і становило 700 голів. У наступні десятиліття внаслідок зменшення кормових ресурсів, деградації біотопів існування в результаті інтенсивної експлуатації та омолодження лісів і значного рекреаційного навантаження на них, прокладання мережі доріг, поширення браконьєрства (особливо у 1990-х рр.), рись стала рідкісною. На початку XXI ст., у порівнянні з XIX ст., ареал рисі у Східних Карпатах зменшився у 3–4 рази. Сучасні біотопи існування виду — змішані та хвойні старовікові лісостани, а поширення характеризується диз'юнктивністю.